

Normy i zasady życia społecznego w przedszkolu

„Żadne dziecko nie rodzi się istotą uspołecznioną. Staje się nią dopiero pod wpływem oddziaływań środowiska społecznego i własnych doświadczeń”.
(Ł. Muszyńska 1976)

Dziecko w wieku przedszkolnym musi przystosować się do życia w zorganizowanych grupach społecznych. Uczęszczając do przedszkola staje się członkiem grupy przedszkolnej. Tutaj dziecko przez większą część dnia przebywa pod opieką nauczycieli, wśród rówieśników, poznaje różne role społeczne i uczy się je pełnić.

Jak wykazują liczne badania, już w starszych grupach przedszkolaków dochodzi do tworzenia się nieformalnych struktur o charakterze hierarchicznym. Obowiązują w nich określone normy społeczne, reguły, zwyczaje, z którymi dzieci zaczynają świadomie się liczyć, by uzyskać aprobatę rówieśników i dorosłych. Dla wychowawcy nie może być obojętne, jaką pozycję zdobędzie każde dziecko wśród kolegów i koleżanek, jaki charakter (pozytywny czy negatywny) mają jego kontakty społeczne.

Już w grupie najmłodszych przedszkolaków można zauważyć, iż pewne dzieci spotykają się z większą życzliwością czy zainteresowaniem kolegów, inne natomiast są tego pozbawione. Powinno być to dla nauczycieli sygnałem do podjęcia działań, które zapobiegałyby utrwaleniu się niekorzystnej pozycji niektórych dzieci w grupie przedszkolnej.

Jest to niezwykle ważne, gdyż dzieci nie akceptowane przez rówieśników czy odrzucane nie mogą znaleźć w grupie szans na zaspokojenie tak podstawowych potrzeb jak potrzeba bezpieczeństwa i uznania, co wywiera ujemny wpływ na ich rozwój społeczno-moralny.

Powszechnie stosowaną metodą poznania dziecka jest obserwacja jego zachowania podczas wykonywania różnych czynności w czasie pobytu w przedszkolu. Opierając się jednak wyłącznie na obserwacji, często nie jesteśmy w stanie wyjaśnić zachowań dzieci w grupie. Wiele spraw pozostaje pod znakiem zapytania - dlaczego niektóre dzieci otoczone są zawsze rówieśnikami, a inne pozostają na uboczu, co wpływa na to, że jedne wykazują zainteresowania kolegów podczas zabawy, a inne w czasie zajęć organizowanych przez nauczycielkę. Pozycję poszczególnych dzieci w grupie można badać za pomocą socjometrii – metody zapoczątkowanej przez amerykańskiego psychiatrę J. L. Moreno.

Grupa społeczna i jej struktura

„Człowiek tworzy historię i kulturę dzięki temu, że jest wyposażony w rozum, że ma naturę zdolną do rozwoju, a także do przekazywania właściwości biopsychicznych w drodze dziedziczenia oraz dzięki temu, że uczestniczy w życiu społecznym” (J. Turowski 1993) Prawdziwą jest koncepcja socjologiczna człowieka, mówiąca że człowiek przez całe życie społeczne dochodzi do pełni człowieczeństwa. Istota ludzka nie jest w stanie rozwinąć swojej osobowości, jeśli jest pozbawiona rodziny, żyje poza państwem,

narodem, społeczeństwem. Dlatego człowiek żyje wśród ludzi, jest członkiem zorganizowanych grup społecznych.

Ojciec polskiej socjologii Florian Znaniecki pisze, że „grupą społeczną nazywamy każde zrzeszenie ludzi, które w świadomości samych tych ludzi stanowi pewnego rodzaju odrębną całość, czyli według terminologii zaczerpniętej z wzoru innych nauk, pewien układ odosobniony” (F. Znaniecki 1973).

Z kolei Jan Szczepański uważa, że „grupą społeczną jest pewna ilość osób (najmniej trzy), powiązanych systemem stosunków uregulowanych przez instytucje, posiadających pewne wspólne wartości i oddzielonych od innych zbiorowości wyraźną zasadą odrębności” (J. Szczepański 1970, str. 245). Szczepański pisze także o strukturze grupy – jest to układ wszystkich elementów, nie tylko członków i zasada ich wzajemnego przyporządkowania. Struktura społeczna grupy oznacza więc sposób ułożenia i przyporządkowania sobie członków, instytucji i podgrup, składających się na grupę oraz innych elementów – elementy materialne, jak symbole i wartości, wzory zachowań i stosunków, a także pozycje społeczne zajmowane przez członków. To właśnie członkowie są podstawowym elementem grupy. Aby zostać członkiem jakiejś grupy trzeba przyjąć jej dążenia, a cele uznać za własne. Każda grupa stawia swoim członkom różne wymagania, chce, by przystosować się do jej wartości, by uznawać jej wzory, wykonywać funkcje, poprzez które grupa trwa i rozwija się.

W grupach istnieje zróżnicowanie ze względu na pozycje, a między tymi pozycjami na stosunki, relacje. Poszczególne pozycje są ze sobą w pewien sposób powiązane. Tym co wiąże ze sobą poszczególne pozycje, jest stosunek lubienia się nawzajem. Osobnik „najbardziej lubiany” jest powiązany stosunkami lubienia z wieloma innymi osobami.

Osobnik średnio lubiany jest powiązany z mniejszą liczbą innych pozycji, osobnik nielubiany, jeżeli jest powiązany z innymi pozycjami, to poprzez stosunek nielubienia czy odrzucenia (S. Mika 1972).

Ważnym elementem grupy są jej ośrodki skupienia, czyli wartości, symbole, idee, które są podstawą wartości grupy w czasie.

Pisząc o grupie społecznej należy wspomnieć także o jej zadaniach, które są zawsze ustalone intencjonalnie, określone statutem, zaakceptowane przez członków, są czynnikiem kierującym dążenia i aktywność członków. Zadania stanowią przede wszystkim sens istnienia grupy. Realizowanie zamierzeń daje poczucie wyższości, własnej doskonałości, wywołuje także zjawisko solidarności. To, co dzieje się między ludźmi, co ich łączy – jest najważniejsze w życiu społecznym. Każda grupa, jeżeli ma trwać, rozwijać się, musi posiadać więź, która organizuje grupę wewnątrz.

Kontakty społeczne dzieci w grupie przedszkolnej

Wiek przedszkolny jest bardzo ważnym etapem w rozwoju stosunków interpersonalnych. Dzieci uczęszczające do przedszkola wchodzą coraz intensywniej w różnorodne kontakty społeczne, zarówno z rówieśnikami, jak i z osobami dorosłymi. Dziecko przekraczając próg przedszkola, staje się członkiem grupy przedszkolnej. Wiąza się z tym nowe, określone prawa i

obowiązki. Nowa jest także sytuacja – nagle wzrasta liczba kontaktów z rówieśnikami. Przystosowanie się do nowego otoczenia bywa niekiedy bardzo trudne. „Grupa przedszkolna na ogół nie stanowi jednolitego zespołu, który zawsze ze sobą współdziała. Zazwyczaj dzieci dzielą się na małe grupki, które w różnych momentach łączy wspólny cel, najczęściej jest to wspólna zabawa” (I. Dudzińska 1976).

Kontakty społeczne dzieci w zabawie i przy innych formach działania utrudnia poziom rozwoju ich mowy i myślenia. Mają one jeszcze trudności w werbalnym porozumieniu się ze sobą. Dzieci 3-letnie chętnie przebywają ze sobą, jednak nie umieją ze sobą współdziałać. Z wiekiem potrzeba wspólnego działania i zabawy rośnie, wrasta także liczba konfliktów.

Dzieci 4-letnie i 5-letnie chcą w większym stopniu bawić się razem i działać, nie potrafią jednak się porozumieć. Każde inaczej widzi tok zabawy, swoją rolę w niej. Z badań przeprowadzonych pomiędzy dziećmi wynika, że najczęściej przypadków konfliktowych dotyczy kwestii posiadania – dziecko albo broni zabawki, którą posiada, albo zabiera ją innym. Dzieci 6-letnie odczuwają potrzebę zabawy bardziej dojrzałej – umiejętność słownego porozumiewania się między sobą uzyskuje wyraźny postęp, dlatego możliwa staje się zabawa w większym zespole.

Jednak w każdej grupie wiekowej występuje potrzeba autorytetu dorosłych osób. Przykład nauczycielki, jej stosunek do praw i obowiązków dziecka, sprawiedliwość, rzetelność w rozwiązywaniu dziecięcych konfliktów, cierpliwość odgrywa ogromną rolę w środowisku przedszkolnym. „Nauczycielka przedszkola oddziałuje na dzieci zarówno pośrednio jak bezpośrednio, organizując życie zespołu, wpływa słowem i przykładem na dziecko, prowadzi je od prostej umiejętności nie przeszkadzania innym członkom zespołu do umiejętności współdziałania” (M. Kwiatkowska 1985).

Temu wszystkiemu służą także normy, które regulują stosunki dzieci z otoczeniem, wpływają na warunki i atmosferę zabawy, kształtują doświadczenie dzieci. Przedszkolaki z reguły wiedzą, co wolno im robić, a czego nie wolno. Dowiadują się tego w różnorodny sposób – podczas zajęć, zabaw, spacerów. Brak systemu norm sprawia, że w grupie panuje bezprawie, a mówiąc ściślej, prawo silniejszego, najbardziej antyhumanistyczne ze wszystkich praw.

Grupa przedszkolna, jak każda grupa społeczna, jest zróżnicowana pod względem wchodzących w jej skład jednostek. Pozycja każdego dziecka w grupie zależy od jego aktywności, poziomu umysłowego, uzdolnień, wyglądu zewnętrznego. Niektóre dzieci nawiązują kontakty łatwo, biorąc inicjatywę w swoje ręce, inne są nieśmiałe lub też obawiają się złego przyjęcia. Bardzo często wśród dzieci przedszkolnych dostrzegamy jednostki przejawiające skłonności do przewodzenia. Najczęściej, ale nie zawsze, przywódcami są dzieci o żywej wyobraźni, dobrze rozwinięte umysłowo. Jednak dzieci te niekiedy wykazują chęć wywyższenia się, a nawet brutalność. Zazwyczaj zauważamy to podczas zabawy, gdzie przywódcy wykorzystując swoją przewagę mogą zagarnąć zabawki, ciekawe przedmioty, czy miejsca zabaw. Ale w grupie przedszkolnej zdarzają się także dzieci nieśmiałe, wrażliwe, niepewne siebie, mało aktywne. Dzieci te powoli zdobywają się na odwagę, potrafią niekiedy upomnieć się o swoje prawa, a z czasem nabierają wiary we własne siły. Inaczej jest w przypadku dzieci odtraconych przez grupę, które

żyją w pojedynkę, nie są włączone do żadnego zespołu. Powody takiego stanu rzeczy są różne. Powszechnie wiadomo, że nie lubiane bywają dzieci rozpieszczone, zarozumiałe, złośliwe, czy niechlujne. Tutaj jednak należy zwrócić się w stronę rodziny. Wpływ domu rodzinnego na kształtowanie się postaw społeczno-moralnych może być pozytywny lub negatywny – w zależności od postaw rodziców, ich przekonań, poziomu kultury, sposobu życia.

W rodzinie dokonuje się proces socjalizacji dziecka decydujący dla późniejszego społecznego życia, jest ona pierwszym i najważniejszym - przekazicielem wartości kulturowych i społecznych. Tak więc nie tylko przedszkole, ale także, a może przede wszystkim dom rodzinny mają ogromny wpływ na to, jaką pozycję w grupie zajmuje dziecko.

Pojęcie uspołecznienia

Uspołecznienie jednostki jest przygotowaniem jej do zaangażowanego udziału w życiu społecznym. Koncepcje uspołecznienia różnią się pod względem głoszonych postulatów wychowania uspołecniającego. Bywają niekiedy uzasadniane indywidualnym dobrem jednostki, sprowadza się je także do oddania i posłuszeństwa wobec określonej grupy lub interpretuje jako postawę solidarności wobec ludzi w ogóle. W każdej jednak koncepcji chodzi o wychowanie jednostki otwartej na świat i na człowieka.

„Uspołecznienie jednostki obejmuje zespół dyspozycji psychicznych, z których żadna nie posiada wrodzonego charakteru, jest właściwością indywidualną nabytą w toku osobistych doświadczeń jednostki” (H. Muszyński 1964). Doświadczenia jednostka wynosi z życia w obrębie poszczególnych zbiorowisk ludzkich – uczy się funkcjonować jako członek grupy, zdobywa zdolność pełnienia określonych ról członkowskich, jak również umiejętność współżycia i współdziałania z ludźmi.

W. Okoń określa uspołecznienie jako proces społecznego dojrzewania człowieka, który polega na kierowaniu się w życiu codziennym w coraz większym stopniu dobrem ogółu (W. Okoń 1984).

A. Janowski definiuje uspołecznienie jako „trwałą dyspozycję jednostki do przejawiania w stosunku do innych zachowań prospołecznych. Zachowanie prospołeczne to postępowanie opierające się na życzliwości wobec innych ludzi, a przejawiające się w udzielaniu im pomocy” (A. Janowski 1980).

A. Kamiński wyodrębnia trzy postacie uspołecznienia człowieka: przez percepcję słowną – procesy te zachodzą od urodzenia wraz z rozwojem fizycznym i psychicznym dziecka; przez przystosowanie się do grup społecznych – socjalizacja; przez wychowanie społeczne ukierunkowane przez wychowawców (A. Kamiński 1973, str. 39). Ostatnia postać ukierunkowana jest na realizację nadrzędnych norm moralnych. Respektowanie tych norm, świadomość społeczna, umiejętność współżycia i współdziałania, poczucie odpowiedzialności oraz zaangażowanie społeczne to komponenty uspołecznienia.

Aspekt rozwojowy procesu uspołecznienia

Proces uspołecznienia może dokonywać się tylko w wychowaniu uczestniczącym, kiedy jednostka rozwiązuje problemy w działalności mającej na celu świadczenie na rzecz innych ludzi. Proces ten aktualizuje się od wczesnego dzieciństwa aż do usamodzielnienia się jednostki i dzieli się na trzy fazy:

1. przedszkolna,
2. szkolną,
3. poszkolną.

Pierwsza faza stanowi elementarną akulturację dziecka w rodzinie i sąsiedztwie. W rodzinie dziecko zdobywa umiejętności współżycia, nawiązuje interakcje, tu dzieci uspołeczniają się w konkretnym życiu rodzinnym. Rodzina jest dostarczycielem wzorów w zakresie nabywania pewnych doświadczeń w nawiązywaniu stosunków z innymi. Działanie rodziny w zakresie społecznego rozwoju dziecka odbywa się za pośrednictwem stosowanych metod wychowawczych i modeli zachowanie jej członków. Bardzo ważna jest atmosfera jaka panuje w rodzinie, postawy i poglądy rodziców, poziom kultury przejawiający się w życiu codziennym. Od tego, w jakim stopniu dziecko potrafi identyfikować się z rodziną, zależą dalsze fazy jego uspołecznienia. Z rodziny dziecko wynosi podstawowe doświadczenia, z którymi wchodzi w środowisko sąsiedzkie i ewentualnie w środowisko przedszkolne. W tych rozszerzonych kręgach społecznych dochodzi do uzupełnienia i pogłębienia doświadczeń zdobytych w rodzinie.

Dzieci uczęszczające do przedszkola wchodzi coraz intensywniej w różnorodne kontakty społeczne. Wiek przedszkolny jest bardzo ważnym etapem w rozwoju stosunków interpersonalnych. Terenem gromadzenia najbogatszych doświadczeń społecznych są zabawy. Zabawa odgrywa szczególnie ważną rolę w życiu dziecka. „Zabawa w zespole spełnia istotną funkcję w procesie uspołecznienia jednostki: dziecko bawiące się w grupie uczy się podporządkowywać swe osobiste dążenia i chęci wspólnym projektom oraz

dostosowywać własne działania do czynności rówieśników i do reguł postępowania ustalonych w zespole” (M. Przetacznikowa 1986).

W pierwszym okresie życia zmierza się do tego, aby zachowanie dziecka było możliwie najbardziej zgodne z wzorcem człowieka, a zasadniczym argumentem jest tu system wzmocnień – nagrody i kary.

W miarę rozwoju schematy uspołecznienia przybierają bardziej złożoną postać. Chodzi tu już nie tylko o przyswojenie wzorców konkretnych zachowań, ale o globalne ukierunkowanie aktywności jednostki. Znaczenia nabierają normy postępowania, które mają formę ogólnych zaleceń i zakazów.

Metody badań

Pozycję poszczególnych dzieci w grupie można badać metodą socjometryczną – bada ona przyjęcia i odrzucenia w konkretnej grupie. Wybór (przyjęcie) oznacza najmniejszy dystans między partnerami, odrzucenie zaś wskazuje na największy dystans. Metoda socjometryczna dostarcza wielu istotnych informacji i wiedzy koniecznej do czynności wychowawczych, do kierowania rozwojem emocjonalnym i społecznym jednostek i grup wychowawczych. Istotne jest to, by badania przeprowadzane były w grupach mniejszych, gdzie kontakty członków są bezpośrednie. Członkom grupy zadaje się pytania, z kim chcieliby się skontaktować w różnych sytuacjach. Metoda ta ułatwia rozpoznanie struktury wewnętrznej grupy, dlatego też znalazła liczne zastosowanie w praktyce przemysłowej, w pracy klinicznej, w wojsku itp. Jedną z technik socjometrycznych jest „Plebiscyt życzliwości i niechęci” Janusza Korczaka. Technika ta polega na ustaleniu skali, którą badany ocenia swój stosunek do pozostałych członków grupy. Skala przeze mnie przyjęta pozwala ustalić stosunki emocjonalne łączące dzieci oraz ich pozycje w grupie.

++ bardzo lubię (5)

+ lubię (4)

0 jest mi obojętny (3)

- nie lubię (2)

- - bardzo nie lubię (1)

Inną z technik jest technika „Zgadnij kto”. Członkowie grupy dokonują wyboru osób,

których zachowanie odpowiada przedstawionej charakterystyce zachowań. W technice tej

chodzi o poznanie ról pełnionych w grupie przez poszczególnych jej członków, a także cech,

za które są lubiane, cenione lub nielubiane. Oto propozycje charakterystyk:

1. To jest ktoś, kto pomaga innym.
2. To jest ktoś, kogo dziecko zaprosiłoby na bal.
3. To jest ktoś, kogo wszyscy lubią.
4. To jest ktoś, kto psuje zabawę.
5. To jest ktoś, kto jest zawsze uśmiechnięty.
6. To jest ktoś, kto wszystkich rozśmiesza.

Nagroda i kara

Pierwsze lata dziecka są bardzo ważne dla jego rozwoju. Prawidłowe kierowanie dzieckiem pozwala na stymulację rozwoju, zapobieganie jego nieprawidłowościom i dysharmonii, a przede wszystkim daje podstawy do kształtowania jego osobowości. W tym czasie dziecko zdobywa podstawowe umiejętności komunikowania się ze światem, poznawania się ze światem, poznawania i wyrażania siebie oraz otaczającej do rzeczywistości.

Wychowanie dziecka jest sztuką, z czego nie wszyscy zdają sobie sprawę. Wielu rodziców stosuje różne metody wychowania, nie poddając ich głębszej analizie i ocenie ich skuteczność. Wśród wielu metod oddziaływania wychowawczego ważną rolę w uczeniu dziecka postępowania zgodnego z oczekiwaniami rodziców i wychowawców – obok osobistego przykładu – spełniają nagrody i kary.

Nagroda jest wszystko to, co sprawia dziecku przyjemność, budzi zadowolenie, przywołuje miłe spojrzenia. Nagrody stanowią bodźce pozytywne i wzmacniają właściwe zachowania dziecka.

Ze względu na skuteczność, działania nagradzające powinny występować bezpośrednio po właściwej reakcji lub zachowaniu się dziecka oraz być połączone z odpowiednim wyjaśnieniem, co w tym zachowaniu wzbudziło uznanie wychowawcy. Takie pozytywne wyróżnienie spełnia wiele funkcji:

- Wzmacnia w dziecku wiarę we własne wartości
- Realizuje potrzebę uznania i sukcesu
- Zachęca do podejmowania coraz trudniejszych zadań
- Dostarcza dodatnich uczuć, radości i dobrego samopoczucia
- Wzmacnia więzi uczuciowe z osobami nagradzającymi
- Działa dodatnio na tych, którzy są świadkami nagradzania.

A oto kilka rodzajów nagród, które zyskały dobre oceny pedagogów.

Pochwała może być wyrażona spontanicznie lub formalnie (oficjalnie) w jakiś rytualny sposób, ustnie lub pisemnie. Pochwała powinna być aktem przemyślanym i taktownie przeprowadzonym, aby nie przeciwstawiała chwalonego wychowanka – innym, nie narażając go na przykre konflikty.

Upominek rzeczowy jest to jakby zmaterializowana pochwała. Kosztowne upominki są raczej niepożądane, natomiast upominek symboliczny zyskał aprobatę wielu praktyków i teoretyków wychowania. Może to być np. książka z dedykacją czy album na zdjęcia.

Odznaka honorowa, w postaci jakiegoś znaczka czy emblematu, może być przyznawana za częste pomagania młodszym kolegom, aktywność społeczną podczas prac porządkowych, okazjonalnych uroczystości czy udziału w różnego rodzaju akcjach. Nagroda ta może również przybrać postać wpisu do kroniki przedszkolnej lub zdjęcia pamiątkowego.

Wśród rodzajów nagród możemy wyróżnić: nagradzanie uznaniem i pochwałą, nagradzanie przez sprawianie przyjemności, darzenie zaufaniem, wspólne atrakcyjne spędzanie czasu wolnego, nagrody rzeczowe.

W stosowaniu nagród zalecany jest umiar, jakkolwiek pozytywna rola nagradzania zachowań zgodnych z normami społecznymi nie ulega

wątpliwości. Nagroda stanowi dla dziecka silną podniecie do powtarzania pożądaných zachowań i wzbudza jego motywację lub ją podwyższa, w jej wyniku powstają przyjemne stany emocjonalne: zadowolenie czy radość. Chodzi jednak o to, aby dzieci nie podejmowały różnego rodzaju działań wyłącznie w celu uzyskania nagrody.

Karą natomiast jest to, co sprawia przykrość, budzi niezadowolenie, utrudnia zaspokojenie potrzeb. Karanie ma na celu wyeliminowanie pewnych zachowań czy czynności i doprowadzenia do spadku intensywności tych zachowań. Karanie powinno występować we wczesnych etapach uczenia się i mieć charakter stały, nie zaś sporadyczny, występujący tylko po niektórych zachowaniach niepożądanych.

Skuteczność karania jest tym większa, im w większym stopniu karany akceptuje normę, za której przekroczenie został ukarany. Jednym z warunków skuteczności wszelkich działań wychowawczych jest pozytywny stosunek uczuciowy między wychowankiem a wychowawcą. Przywiązanie może służyć skuteczności karania w różny sposób. Po pierwsze, może podwyższać dotkliwość kary, ponieważ dezaprobata okazana dziecku przez lubianego wychowawcę jest bardziej awersyjna. Po drugie, ukaranie wychowanka przez osobę do której jest on przywiązany, może wzbudzić w nim tendencję do podejmowania działań mogących przywrócić pozytywny stosunek z wychowawcą, a w tym tendencję do skrupulatnego i często demonstracyjnego przestrzegania wszelkich zakazów nałożonych przez niego. Po trzecie, może to wpłynąć na skuteczność karania za pośrednictwem dysonansu poznawczego, który da się rozwiązać przez uznanie niewłaściwości własnego zachowania i zaakceptowania kary.

Zbyt częste stosowanie kar sprzyja kształtowaniu takich cech osobowości, jak: nadmierne podporządkowanie autorytetom, nietolerancja oraz postrzeganie świata w kategoriach władzy i siły. Stosowanie w wychowaniu tylko kar (lub przewagi kar) rozwija w dzieciach postawy bierne, zachowawcze, wyczekujące, zorientowane na kontrolę. Kiedy kontrola przestaje działać, wychowankowie łamią przepisy, normy, obyczaje. Częste karanie wytwarza odporność na tego rodzaju bodźce przy równoczesnym rozwijaniu się reakcji obronnych, tj. agresji, wrogości w stosunku do instytucji wychowującej, buntu przeciwko wymierzającym karę.

Oto przykłady kilku kar, które w oczach wybitnych pedagogów zasługiwałyby na aprobatę. Najwięcej zwolenników ma kara pojmowana jako rekompensata wyrządzonego zła, zwana często zadośćuczynieniem. Najprostszą formą jest tu akt przeproszenia, trudniejszą – akt odszkodowania lub doprowadzenia z powrotem do porządku przedmiotów uszkodzonych. Ważne jest, aby odszkodowanie dokonane zostało wysiłkiem sprawcy. Kara traci sens, jeśli naprawianie skutków biorą na siebie koledzy lub rodzice. Jeśli naprawa jest niemożliwa, należy pomyśleć o jakimś akcie zastępczym.

Kara naturalna polega na tym, że wychowawca pozostawia przez pewien czas działanie skutków wywołanych przez kary- godny czyn, np. jeśli dziecko zepsuło piłkę przez pewien czas nie daje mu się innej. Ten typ kar uznaje za najsluszniejszy Jean Jacques Rousseau. Sergiusz Essen twierdzi,

że naturalne kary są najwłaściwsze w okresie wczesnego dzieciństwa, kiedy nieuchronna konsekwencja czynu posiada naturalną moc przekonywania.

Izolacja to rodzaj kar zalecany przez Marię Montessori. Jeśli wychowanek przeszkadza w pracy lub w zabawie, wyklucza się go na pewien czas z tych zajęć. Izolacja jest karą wymagającą ostrożności i subtelności wychowawcy, gdyż łatwo może przybrać karykaturalną postać.

Werbalną dezaprobatę zachowań dziecka wysuwa H. Muszyński na czoło kar wychowawczych. Może być ona stosowana w sposób spontaniczny (bezpośrednio po wykroczeniu) lub oficjalny (w specjalnie przygotowanych momentach i w sposób objęty specjalnym rytuałem).

Ograniczenie uprawnień wychowanków możliwe jest tam, gdzie wychowankowie posiadają określone prawa i przywileje. Wtedy właśnie ograniczenie uprawnień jest szczególnym sposobem karania – pozbawieniem nagród. Ważne jest, aby wychowanek wiązał ten rodzaj kary z konsekwencją własnych czynów.

Kary symboliczne polegają na pozbawieniu wychowanków pewnych praw honorowych, jak np. zabronienie członkom zespołu noszenia przez pewien czas znaczka zespołu czy pozbawienia udziału w funkcjach wyróżniających.

Wśród rodzajów kar wyróżniamy również: tłumaczenie i wyjaśnianie, odmawianie przyjemności, wyrażanie swego smutku i zawodu.

Niezależnie od tego, jaki rodzaj kar – z wymienionych wyżej – będziemy stosować, należy pamiętać, iż nie forma kary jest najważniejsza, lecz atmosfera, jaka jej towarzyszy. Najważniejsze jest, aby żadnej karze nie towarzyszyło poniżenie godności karanego, żeby kary nie przygniatały i nie onieśmiały, by nie budziły pragnienia zemsty.

Osoba odpowiedzialna za proces wychowania i chcąc osiągnąć zamierzony przez siebie cel, powinna znać rolę stosowanych przez nią nagród i kar w modyfikacji ludzkich zachowań. Uważam, że jest to czynnik bardzo istotny, by człowiek, w pierwszej kolejności zapoznał się z możliwościami konsekwencjami ich wdrażania, a dopiero później zaczął stosować je w praktyce.

Rozpatrując problem nagród i kar w procesie wychowania dziecka w wieku przedszkolnym, zakładam, iż największą wartość mają oddziaływania pozytywne. Wszystkie formy nagradzania bardzo silnie oddziałują na uczucia człowieka i stanowią bodziec kierujący jego postępowaniem, a im wyższy stopień świadomości społecznej wychowanek, tym większego nabierają one znaczenia.

Podsumowując literaturę naukową:

1. W wyniku stosowania kar i nagród dziecko wie, jakie wymagania stawia wobec niego otoczenie i rozumie, jak dostosować swoje zachowania do tych wymagań. Uświadomienie sobie własnych uczuć, pragnień, dążeń i oczekiwań ułatwia lepszą kontrolę nad własnym zachowaniem i zrozumieniem konsekwencji swego postępowania.
2. Warto podkreślić, że tylko te sposoby nagradzania i karania można uznać w sensie wychowawczym za wartościowe, które mobilizują dzieci

do aktywności poznawczej, do postępowania coraz lepszego, coraz doskonalszego, które zachęcają do wysiłku, które pobudzają do życzliwego stosunku do świata ludzi, zwierząt i rzeczy.

3. Z pedagogicznego punktu widzenia, nagroda i kara, zastosowane prawidłowo, z towarzyszącą im refleksją i samooceną, z badaniem przyczyn zachowania, prowadzą do osiągnięcia celów wychowawczych. W przypadku nagród będzie to utrwalenie dotychczasowej wzorowej postawy z nastawieniem na jej dalszy rozwój, a w przypadku kary – korekta negatywnego zachowania z ukierunkowaniem na zwiększenie motywacji i wysiłku, by sukcesywnie, niewłaściwe postępowanie zdarzyło się coraz rzadziej, aż do całkowitego jego zaniechania.
4. Nagradzanie i karanie wychowawcze powinno stanowić względnie ujednolicony system oddziaływań wychowawczych. Dlatego przedszkole powinno czynić specjalne zabiegi, aby zasady, sposoby i formy nagradzania i karania były zgodne, zarówno w środowisku przedszkolnym jak i rodzinnym.
5. Skuteczność procesu wychowania moralnego może zostać zapewniona nie przez pojedyncze, wyrywkowe, spontaniczne nagrody i kary, ale tylko przez przemyślany i konsekwentnie stosowany system nagród i kar.
6. Nie jesteśmy w stanie w pełni i skutecznie wypełnić obowiązków wychowawczych bez odpowiedniej wiedzy. Zarówno nagrody, jak i kary, żeby pozwoliły skutecznie kontrolować zachowania dzieci, wymagają skomplikowanej metodologii i doświadczenia.

Wpływanie za pomocą metody nagradzania i karania wychowawczego na postępowanie moralne dziecka w wieku przedszkolnym jest problem złożonym i trudnym, ale niezmiernie istotnym. Świadomość tego zagadnienia wśród nauczycieli może przyczynić się do podniesienia efektywności wychowania w ogóle, a wychowania moralnego w szczególności.

Bibliografia

1. Dudzińska I. „Metodyka wychowania w przedszkolu” cz. II
2. Dudzińska I. „O współżyciu dzieci w grupie przedszkolnej”
3. Janowski A. „Psychologia społeczna a zagadnienia wychowania”
4. Jundziłł J. „Uspołecznienie dzieci i młodzieży”, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*
5. Kamiński A. „Samorząd młodzieży jako metoda wychowawcza”
6. Kukołowicz T. „Rodzina w procesie uspołecznienia dziecka”
7. Kwiatkowska M. „Podstawy pedagogiki przedszkolnej”
8. Mika S. „Wstęp do psychologii społecznej”
9. Muszyńska Ł. „Altruizm i kolektywizm dziecięcy”
10. Muszyński H. „Uspołecznienie dziecka w procesie wychowania zespołowego”
12. Przetacznikowa M., Włodarski Z. „Psychologia wychowawcza” cz. II
13. Szczepański J. „Elementarne pojęcia socjologii”
14. Turowski J. „Socjologia. Małe struktury społeczne”
15. Zaborowski Z. „Wstęp do metodologii badań pedagogicznych”
16. Znaniecki F. „Socjologia wychowania”
17. Kostkiewicz R. „Wychowanie jest sztuką. Nagroda i kara” [w:] *Wychowanie w Przedszkolu*, nr 9/ 2008

Opracowała:

- Ewa Pocałun
- Paulina Bysiewicz